ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ «ΗΩΣ», ΑΡ. 1

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας
Παρασκευή, 9 Μαρτίου 2012

επιμέλεια
Εύα Σημαντώνη-Μπουρνιά
Ευγενία Γερούση
Όλγα Κακαβογιάννη

ΑΘΗΝΑ 2014

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ
ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

Δρ Φ. Ζαφειροπούλου, Επίτ. Έφορος Αρχαιοτήτων

Μέλη

Ο. Κακαβογιάννη, Επίτ. Διευθύντρια Αρχαιοτήτων
Δρ Β. Νικολόπουλος, Αρχαιολόγος ΥΠ.ΠΟ.Τ.
Ο. Παλαγγιά, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου
Γ. Ρήγινος, Αρχαιολόγος ΥΠΠΟΤ
Ν. Σγουρίτσα, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου
Δρ Μ. Φιλήμονος, Επίτ. Διευθύντρια Αρχαιοτήτων

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

Μ. Τιβέριος, Καθηγητής Πανεπιστημίου, Ακαδημαϊκός

Μέλη

Δρ Ε. Γερούση, Διευθύντρια Αρχαιοτήτων ΥΠΠΟΤ
Α. Αρχοντίδου, Επίτ. Διευθύντρια Αρχαιοτήτων
Δ. Δαμάσκος, Επίκ. Καθηγητής Πανεπιστημίου
Λ. Δεριζιώτης, Επίτ. Διευθυντής Αρχαιοτήτων
Δρ Α. Ντάρλας, Διευθυντής Αρχαιοτήτων ΥΠΠΟΤ
Ε. Σημαντώνη-Μπουρνιά, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου

Συντονισμός έκδοσης
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Σχεδιασμός εξωφύλλου
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Σελιδοποίηση, εκδοτική επιμέλεια
ΚΙΚΗ ΜΠΙΡΤΑΧΑ

ISBN: 978-618-81337-0-9
© Ένωση Αρχαιολόγων Ελλάδος «Ηώς»

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή –ολική, μερική ή περιληπτική– των κειμένων ή του εικονογραφικού υλικού με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια από τους συγγραφείς και την Ένωση Αρχαιολόγων Ελλάδος «Ηώς».

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ «ΗΩΣ», ΑΡ. 1

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας.
Παρασκευή, 9 Μαρτίου 2012.
Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων

επιμέλεια
Εύα Σημαντώνη-Μπουρνιά
Ευγενία Γερούση
Όλγα Κακαβογιάννη

Αθήνα 2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. Ντάρλας. Και αυτά Αρχαία είναι… Το ζήτημα της έρευνας, προστασίας και ανάδειξης των παλαιολιθικών καταλοίπων στη χώρα μας 9

Γ. Παπαδατος, Χρ. Σοφιανου. Η συστηματικότητα μιας σωστικής ανασκαφής: Η αρχαιολογική έρευνα ενός μινωικού νεκροταφείου στην Επαρχία Σητείας 19

Ο. Κακαβογιαννη. Μεγάλα Έργα και ανασκαφές: Αρχαία, αρχαιολογία και αρχαιολόγοι 27

Μ. Τσιποπουλου. Πετράς Σητείας. Συντήρηση, τεκμηρίωση και διαχείριση των ευρημάτων, κινητών και ακίνητων, μιας μακροχρόνιας ανασκαφής 41

Ε. Σημαντωνη-Μπουρνια. Η ανάδειξη μνημείων και χώρων ως διαχείριση αρχαιολογικού έργου 47

Θ. Αγγελοπουλου, Γ. Βαβουρανακης. Βελτιστοποίηση στη συλλογή και διαχείριση της πληροφορίας των ανασκαφικών δεδομένων: Το παράδειγμα του Απεσωκαρίου 55

Ν. Καραδημας. Η αξιοποίηση της ψηφιακής τεχνολογίας για την προώθηση της αρχαιολογικής έρευνας, με αφορμή το παράδειγμα του Αιγέα - Εταιρείας Αγαιακής Προϊστορίας 69

Α. Λουβη. Δίκτυο Θεματικών Τεχνολογικών Μουσείων ΠΙΟΠ: Ένα μοντέλο διαχείρισης της νεότερης πολιτιστικής κληρονομιάς (περίληψη) 77

Π. Α. Παντος. Η εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου των ανασκαφών στην Ελλάδα. Προβλήματα και εμπειρίες 79

Β. Νικολοπουλος. Διαχείριση υλικού και δεοντολογία 87

Ε. Παπουλιας. Οι επιδράσεις των αποφάσεων των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διαμόρφωση πλαισίου διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο 93

Γ. Παλλης. Σκέψεις για τη δημοσίευση του αρχαιολογικού υλικού στην Ελλάδα 105

Μ. Φιλημονος-Τσοποτου. Το αδημοσίευτο αρχαιολογικό υλικό: Ανασκαφές και ευρήματα 111

Μ. Τσιποπουλου. Ινστιτούτο Αγαιακής Προϊστορίας: Ένας ουσιαστικός παράγων για την εξέλιξη της αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα 117

Π. Βαλαβανης. Το μέλλον των ανασκαφών 125

Ινστιτουτο Αιγαιακης Προϊστοριας: Ενας Ουσιαστικος Παραγων για την Εξελιξη της Αρχαιολογικης Ερευνας στην Ελλαδα

Μεταξία Τσιποπούλου

I. Εισαγωγή

Η ίδρυση, πριν 30 χρόνια, ενός μη κερδοσκοπικού ιδρύματος στη Νέα Υόρκη έμελλε να αλλάξει ριζικά την ελληνική αρχαιολογική έρευνα για την περίοδο από την Παλαιολιθική εποχή έως τον 8ο αιώνα π.Χ., με τρόπο πρωτοφανή σε παγκόσμιο επίπεδο. Το ίδρυμα αυτό είναι το Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας (Institute for Aegean Prehistory, συντομογραφικά INSTAP). Αποτέλεσε το όραμα ενός φωτισμένου, διορατικού, αλλά και εξαιρετικά γενναιόδωρου ανθρώπου, του Malcolm H. Wiener[1]. Η σπάνια αυτή προσωπικότητα, ευεργέτης της αρχαιολογίας και όχι μόνον, έθεσε ένα μεγάλο χρηματικό ποσόν στη διάθεση της προϊστορικής έρευνας και από τις δύο πλευρές του Αιγαίου, γεγονός που άλλαξε εντελώς την εικόνα της, τόσο ως προς τον τρόπο διεξαγωγής, όσον και για τα αποτελέσματα.

II. Το Ίδρυμα

Σήμερα το INSTAP είναι ένας πολύ μεγάλος μη κερδοσκοπικός αυτοχρηματοδοτούμενος Οργανισμός, με γραφεία στη Φιλαδέλφεια των ΗΠΑ, όπου και ο εκδοτικός οίκος, και ένα σημαντικότατο Κέντρο Μελέτης στην Παχειά Άμμο Ιεράπετρας Κρήτης, με άρτιο εξοπλισμό για αρχαιολογικές έρευνες, τεκμηρίωση και πολλές αρχαιομετρικές εφαρμογές.

Δεν είναι γνωστό και ούτε είναι εύκολο να υπολογίσει κανείς πόσα χρήματα διαθέτει το INSTAP σε αρχαιολογικές έρευνες στην Ελλάδα, αλλά και στην Τουρκία, στην Κύπρο και στην Ιταλία, ούτε και τι ποσά δίδονται κάθε χρόνο σε Έλληνες αρχαιολόγους-ερευνητές για μελέτες και δημοσιεύσεις, ήδη από τη δεκαετία του 1980. Σε κάθε συνέδριο, κάθε διάλεξη και κάθε έντυπη δημοσίευση που αφορούν στην Εποχή του Χαλκού ή την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου ουσιαστικά όλοι οι συμμετέχοντες ευχαριστούν το Ίδρυμα για την ανεκτίμητη υποστήριξή του. Αξιο-

1. Ο Malcolm H. Wiener γεννήθηκε στην Κίνα το 1935. Σπούδασε Οικονομικά και Νομική στο Harvard. Υπηρέτησε στο Αμερικανικό Ναυτικό. Υπήρξε πολύ επιτυχημένος επιχειρηματίας. Ίδρυσε δύο μη κερδοσκοπικά ιδρύματα, το Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας (1982) και το Malcolm Hewitt Wiener Foundation (1984). Εκτός από πολλά άρθρα οικονομικού και νομικού περιεχομένου, ο Wiener έχει γράφει πλήθος επιστημονικών αρχαιολογικών μελετών, οι περισσότερες σχετικές με τη μινωική χρονολογία. Έχει λάβει τιμητικά διπλώματα από τα Πανεπιστήμια του Sheffield, του Tübingen, των Αθηνών, του Cincinnati, του University College London. Είναι μέλος πολλών επιστημονικών οργανισμών της Ευρώπης και της Αμερικής. Είναι μεγάλος φιλάνθρωπος και ευεργέτης πολλών Ιδρυμάτων, Πανεπιστημιακών και μη, όπως η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών και το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Αμερικής, και χρηματοδοτεί πανεπιστημιακές έδρες.

σημείωτο είναι πάντως ότι, με την πάροδο του χρόνου, αφενός τα ποσά αυξήθηκαν και αφετέρου, ήδη από 15ετίας, διατίθενται πλέον και μικρές επιδοτήσεις, για τη διενέργεια μικρής κλίμακας ερευνών, ακόμα και για τη συμμετοχή σε συνέδρια στο εξωτερικό.

Πολλές ελληνικές συστηματικές ανασκαφές, εξάλλου, ιδιαίτερα αυτές που διευθύνονται από υπαλλήλους της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, χρηματοδοτούνται αποκλειστικά ή σχεδόν αποκλειστικά από το INSTAP. Ιδιαίτερα μετά το 2000, όταν αποφασίσθηκε ότι το ΥΠ.ΠΟ. δεν θα ενισχύει πλέον συστηματικές έρευνες αρχαιολόγων της Υπηρεσίας, ακόμα περισσότεροι έλληνες αρχαιολόγοι απευθύνθηκαν στο Ινστιτούτο. Είναι εύλογο, επομένως, να συμπεράνει κανείς ότι οι έρευνες αυτές πιθανότατα δεν θα είχαν διενεργηθεί, τόνοι δεδομένων δεν θα είχαν έρθει ποτέ στο φως και εκατοντάδες αρχαιολογικοί χώροι δεν θα είχαν ίσως διατηρηθεί. Αξίζει να σημειωθεί ότι έχουν γίνει μεγάλες προσπάθειες να υποστηριχθούν χώροι οι οποίοι κινδύνευαν και ήταν εξαιρετικά επείγον να αναδειχθεί η σημασία τους μέσω ανασκαφικών ή επιφανειακών ερευνών. Επιπλέον, από το Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας ενισχύονται σημαντικά ανασκαφές, επιφανειακές έρευνες και μελέτες ελληνικών πανεπιστημίων και άλλων ιδρυμάτων (π.χ. Αρχαιολογική Εταιρεία, Ακαδημία Αθηνών). Βασική αρχή της πολιτικής του Ιδρύματος είναι ότι γίνονται σεβαστές, με μεγάλη επιτυχία και εξαιρετικά διπλωματικό τρόπο, όλες οι λεπτές ισορροπίες, με μεγάλη ωφέλεια για την έρευνα.

Μια άλλη σημαντική παράμετρος της δραστηριότητας του INSTAP είναι η χρηματοδότηση ανασκαφών και ερευνών και στην ανατολική πλευρά του Αιγαίου, την τουρκική. Αυτό έχει προσφέρει μοναδική ευκαιρία για τη γνωριμία και τη συνεργασία αρχαιολόγων που εργάζονται σε όμοια ή συναφή υλικά, τα οποία η ιστορική τύχη έφερε έτσι ώστε στον 20ό αιώνα να έχουν ενταχθεί σε δύο διαφορετικά εθνικά κράτη. Τα τελευταία χρόνια, χάρη στο INSTAP, έχουν οργανωθεί και χρηματοδοτηθεί αρκετά συνέδρια και διαλέξεις, ενώ έχουν δοθεί και υποτροφίες στο πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ ελλήνων και τούρκων αρχαιολόγων του Αιγαίου.

Η ετήσια διαδικασία αίτησης της χρηματοδότησης είναι απλή και δημοσιευμένη στον ιστότοπο του Ιδρύματος, και μάλιστα απλουστεύθηκε περισσότερο την τελευταία πενταετία, οπότε γίνεται πλέον on-line[2]. Απαιτείται η συμπλήρωση τυποποιημένης αίτησης, πληροφορίες για την υποψήφια προς χρηματοδότηση έρευνα και βιογραφικά των νεότερων ερευνητών. Σε μερικές περιπτώσεις ζητούνται και συστατικές επιστολές. Επίσης πρέπει να δηλωθεί ότι ο αιτών έχει εξασφαλίσει όλες τις απαραίτητες άδειες από την αρμόδια Αρχαιολογική Υπηρεσία. Έμφαση δίδεται στην περιγραφή των μεθόδων έρευνας και στην υιοθέτηση διεθνών προτύπων. Εξάλλου οι διευθυντές κάθε έρευνας υπογράφουν σύμβαση ότι τόσον οι ίδιοι όσον και όλο το προσωπικό τους θα σέβονται τις διεθνείς συμβάσεις περί αρχαιοτήτων, τους ελληνικούς νόμους και τα ήθη των τοπικών κοινωνιών στο πλαίσιο των οποίων εργάζονται. Η καταληκτήρια ημερομηνία για τις αιτήσεις είναι η 1η Νοεμβρίου. Για τις συνεχιζόμενες χρηματοδοτήσεις, μαζί με την αίτηση κατατίθενται η αναφορά για τις δράσεις της προηγούμενης χρονιάς και ο οικονομικός απολογισμός. Στη συνέχεια οι αιτήσεις εξετάζονται από δεκαμελή επιτροπή ειδικών από διάφορες χώρες και οι επιδοτήσεις ανακοινώνονται στους αιτούντες προς το τέλος Φεβρουαρίου. Τα μέλη της επιτροπής δεν είναι γνωστά, πιθανότατα όμως ορίζονται ad hoc, βάσει της ειδικότητάς τους σε

2. www.aegeanprehistory.net

συγκεκριμένο τομέα ή περιοχή. Τα ονόματα των επιχορηγούμενων και το ύψος των χρηματοδοτήσεων δεν γνωστοποιούνται, αντίθετα από ό,τι συμβαίνει με άλλα ελληνικά και ξένα ιδρύματα που επιχορηγούν αρχαιολογικές έρευνες. Το μόνο «αντάλλαγμα», εξάλλου, που ζητεί το Ίδρυμα από τους επιδοτούμενους ερευνητές είναι η άμεση προώθηση των δημοσιεύσεων.

Η υποκειμενική άποψη της γράφουσας είναι ότι η δυναμική εμφάνιση του INSTAP στα ελληνικά πράγματα, γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1980, αντιμετωπίσθηκε με κάποια σχετική δυσπιστία από τις αρχές του ΥΠ.ΠΟ., ίσως μέσα στο κλίμα του τότε έντονου και άκριτου αντιαμερικανισμού. Πολύ σύντομα όμως η δυσπιστία αυτή, αν πραγματικά υπήρζε, εξαφανίσθηκε, καθώς από την αρχή της δεκαετίας του 1990 αυζήθηκαν σημαντικά τόσον ο αριθμός των επιδοτούμενων, όσον και τα διατιθέμενα ποσά. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο μιας προσεκτικά διαμορφωμένης διπλωματικής και ερευνητικής πολιτικής, οι χρηματοδοτήσεις του INSTAP διατίθενται με λίγο ως πολύ ισόρροπο τρόπο σε αυτούς που τις αιτούνται, από τη Θράκη μέχρι την Κρήτη, αν και δηλώνεται με σαφήνεια ότι προηγούνται οι υποχρεώσεις σε μακροχρόνιες συνεχιζόμενες ανασκαφές.

Διευθυντής του Ιδρύματος είναι ο Philip P. Betancourt[3], προσωπικότητα διεθνούς επιστημονικού κύρους, ο οποίος διαθέτει τα κατάλληλα προσόντα για μια τόσο υπεύθυνη, για πολλούς λόγους, θέση, και ειλικρινά εκτιμά και σέβεται τους Έλληνες συναδέλφους. Το ελληνικό κράτος, Αρχαιολογική Υπηρεσία και Πανεπιστήμια, δέχθηκαν με χάρη τις χρηματοδοτήσεις του INSTAP, και πολύ γρήγορα τις ενσωμάτωσαν στις πάγιες πρακτικές τους, έτσι ώστε θεωρούνται πλέον λίγο ως πολύ δεδομένες. Το Ίδρυμα καθεαυτό δεν έχει λάβει πάντως καμία επίσημη διάκριση από την Ελληνική Πολιτεία. Με πρωτοβουλία του Κωστή Δαβάρα, όταν ήταν καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, τόσον ο Malcolm Wiener όσον και ο Philip Betancourt τιμήθηκαν από το Πανεπιστήμιο Αθηνών και αναγορεύθηκαν επίτιμοι διδάκτορες.

III. Εκδόσεις. Επιχορήγηση συνεδρίων. Εργαστήρια Αρχαιομετρικών Μελετών. Υποτροφίες

Ο εκδοτικός οίκος του Ιδρύματος (INSTAP Academic Press)[4], ιδρύθηκε το 2002 στη Philadelphia και έκτοτε έχει εκδόσει 33 μονογραφίες, ενώ υπάρχει και σεβαστή λίστα αναμονής. Σημερινή του Διευθύντρια είναι η Susan Ferrence. Εξάλλου το Ίδρυμα ενισχύει πολλά συνέδρια και εκδόσεις άλλων στην Ελλάδα, την Ευρώπη και την Αμερική. Επιπλέον, ο Malcolm Wiener έχει ιδρύσει και χρηματοδοτεί δύο εξειδικευμένα εργαστήρια αρχαιομετρικών εφαρμογών, αφενός στην Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα (Malcolm Wiener Laboratory for Archaeological Science)[5] και αφετέρου το εργαστήριο δενδροχρονολόγησης στο Πανεπιστήμιο Cornell (the Malcolm and Carolyn Wiener Laboratory for Near Eastern and Aegean Dendrochronology)[6], ενώ προσφέρει και αρκετές εξάμηνες και ετήσιες υποτροφίες σε νέους διδάκτορες.

3. Γεννήθηκε το 1936. Διδάσκει στο Πανεπιστήμιο Temple Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης, και στο Μεταπτυχιακό Τμήμα του Πανεπιστημίου της Philadelphia Τέχνη και Αρχαιολογία του Μεσογειακού Κόσμου. Είναι μέλος της Αμερικανικής Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών από το 2007.
4. www.instappress.com
5. www.ascsa.edu.gr/index.php/wiener-laboratory/
6. http://dendro.cornell.edu/

IV. Το Κέντρο Μελέτης Ανατολικής Κρήτης

Όνειρο του Malcolm H. Wiener, από την εποχή της ίδρυσης του INSTAP, ήταν η οργάνωση ενός Κέντρου Μελέτης για την αποτελεσματικότερη και ευχερέστερη διεξαγωγή της έρευνας, αλλά και την ασφαλή αποθήκευση των ευρημάτων των αμερικανικών και ελληνο-αμερικανικών ανασκαφών στην Κρήτη. Οι αποθήκες των ελληνικών Μουσείων είχαν πλέον κορεσθεί και τα κτήρια τα οποία είχαν ενοικιασθεί από τις διάφορες αποστολές, με την επίβλεψη των Εφορειών και την άδεια του ΥΠ.ΠΟ., δεν ήταν πάντα κατάλληλα. Επίσης, τα μικρά, σχετικά πρόχειρα, εργαστήρια συντήρησης δεν ήταν επαρκή. Οι λύσεις αυτές ήταν αποσπασματικές, ενώ δεν έλειπαν και τριβές με τους φύλακες, κυρίως ως προς τα ωράρια των Μουσείων.

Η κατάσταση έχρηζε άμεσης και αποτελεσματικής αντιμετώπισης και το INSTAP ανέλαβε πρωτοβουλία. Η Κρήτη ήταν ο αδιαπραγμάτευτος χώρος και ο Malcolm H. Wiener προσπάθησε να εντοπίσει ένα ιστορικό διατηρητέο κτήριο, το οποίο θα μπορούσε να διαμορφωθεί κατάλληλα για το σκοπό αυτό. Τελικά, κτίσμα που να πληρούσε όλες τις προδιαγραφές δεν βρέθηκε και το σχέδιο τροποποιήθηκε. Επιλέχθηκε να οικοδομηθεί εξαρχής ένα κτήριο και να εξοπλισθεί κατάλληλα, απόφαση που μακροπρόθεσμα αποδείχθηκε εξαιρετικά επιτυχής.

Για την επιλογή της θέσης, σε λόφο στο δυτικό άκρο του χωριού Παχειά Άμμος Ιεράπετρας, έπαιξε ρόλο η μακρόχρονη παρουσία αμερικανών αρχαιολόγων στην Ανατολική Κρήτη, και ιδιαίτερα στην περιοχή του κόλπου του Μιραμπέλου και τον Ισθμό της Ιεράπετρας. Ήδη από την αρχή του 20ού αιώνα, η πρωτοπόρος Hariett Boyd και οι συνεργάτες της Richard Seager και Edith Hall ανέσκαψαν μια σειρά θέσεων στην περιοχή, εμβληματικών έκτοτε για την κρητική αρχαιολογία, το Καβούσι, τα Γουρνιά, την Παχειά Άμμο, το Μόχλο, την Ψείρα και το Βρόκαστρο. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, με την υποστήριξη του Εφόρου της ΚΔ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Κωστή Δαβάρα, αμερικανικές ή ελληνοαμερικανικές αποστολές επέστρεψαν σε όλες σχεδόν αυτές τις θέσεις και συνέχισαν τις έρευνες, ενώ παράλληλα ξεκίνησαν να ερευνώνται και νέες θέσεις.

Με την ουσιαστική βοήθεια και τον ενθουσιασμό του τότε διευθυντή της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών William Coulson, συνδιευθυντή των ανασκαφών Καβουσιού και Χαλασμένου, βρέθηκε το κτήμα, έγιναν τα σχέδια από τον αρχιτέκτονα της Σχολής Παναγιώτη Ζαργάνη και ξεκίνησαν οι εργασίες, μετά τις απαραίτητες άδειες από το ΥΠ.ΠΟ. Το κτήριο είναι επιβλητικό, εκτός από λειτουργικό, και στο πλαίσιο μιας post modern αρχιτεκτονικής αντίληψης, ίσως και με κάποια αίσθηση χιούμορ, μοιάζει αρκετά με τις αναπαραστάσεις των μινωικών ανακτόρων. Τα εγκαίνια έγιναν το 1997.

Το «Κέντρο», όπως επικράτησε πλέον να λέγεται, έχει αλλάξει τον τρόπο έρευνας και αποτελεί ένα πραγματικό παράδεισο για πάρα πολλές αρχαιολογικές αποστολές, οι οποίες είτε χρησιμοποιούν τους χώρους του, είτε επικουρούνται από τη μετακινούμενη ομάδα του, αποτελούμενη από σχεδιαστή, φωτογράφο, συντηρητές, ομάδα πετρογραφίας και ομάδα τοπογράφησης GIS. Οι υπηρεσίες που προσφέρει το Κέντρο Μελέτης σε πολλές ξένες και ελληνικές ερευνητικές ομάδες είναι: εργαστήριο συντήρησης, εργαστήριο πετρογραφίας, φωτογραφικό εργαστήριο με επαγγελματία φωτογράφο και όλον τον εξοπλισμό για αεροφωτογραφίες, σχεδιαστήριο με καλλιτέχνη

σχεδιαστή και κατά καιρούς διάφορους βοηθούς, ειδικούς χώρους για πλύσιμο και άπλωμα της κεραμικής, άνετους, φωτεινούς και κλιματιζόμενους χώρους μελέτης των ευρημάτων, αποθήκες –τμήμα των οποίων έχει ελεγχόμενες συνθήκες θερμοκρασίας και υγρασίας για ευπαθή ευρήματα–, δωμάτιο υπολογιστών με αρκετές θέσεις εργασίας, εκτυπωτές και σαρωτές, αλλά και μια συνεχώς εμπλουτιζόμενη βιβλιοθήκη, μάλλον επαρκή για τις κρητικές σπουδές. Έχει εξάλλου δημιουργηθεί βάση δεδομένων για την παρακολούθηση της αποθήκης, αλλά και της τεκμηρίωσης που αρχειοθετείται (ημερολόγια, σχέδια, αρνητικά, καθώς και ηλεκτρονικά μέσα αποθήκευσης δεδομένων). Τα τελευταία χρόνια, εξάλλου, προχωρεί εντατικά η ψηφιοποίηση των παλαιότερων συμβατικών μέσων τεκμηρίωσης των ανασκαφικών δεδομένων, τα οποία έχουν πλέον φθάσει σε ιδιαίτερα υψηλούς αριθμούς και όγκο[7].

Το Κέντρο Μελέτης Ανατολικής Κρήτης προσφέρει χαμηλής αλλά και υψηλής τεχνολογίας εξοπλισμό στη διάθεση της αρχαιολογικής έρευνας. Στην πρώτη κατηγορία ανήκει ο εξοπλισμός για την επίπλευση, ενώ η δεύτερη περιλαμβάνει εξειδικευμένα όργανα και μηχανήματα για πετρογραφική ανάλυση της κεραμικής, φασματοσκοπία πλάσματος επαγόμενου από λέιζερ (LIBS), που χρησιμοποιείται για μη καταστροφική εξέταση μεταλλικών αντικειμένων και γίνεται με το φορητό όργανο LMNTI, σχεδιασμένο και κατασκευασμένο από το Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας του Ηρακλείου, αναλύσεις με XRF φασματοσκοπία για την ποιοτική και την ποσοτική στοιχειακή ανάλυση μεταλλικών, περιβαλλοντικών, γεωλογικών, βιολογικών, βιομηχανικών και άλλων δειγμάτων, αλλά και εξοπλισμό για αναλύσεις οργανικών καταλοίπων.

Επίσης, για τις επιφανειακές έρευνες και τις αποτυπώσεις αρχαιολογικών χώρων διατίθεται σύστημα EDM για την καταγραφή συντεταγμένων και υψομέτρων, το οποίο μπορεί επίσης να παραγάγει χάρτες και μοντέλα κτισμάτων. Προ πενταετίας, συγκεντρώθηκαν χρήματα στην Ελλάδα και την Αμερική και δημιουργήθηκε ένας αρχειακός χώρος στο Κέντρο, με ελεγχόμενες συνθήκες θερμοκρασίας και υγρασίας, όπου κατατίθενται παλαιά ημερολόγια, σχέδια, φωτογραφίες κ.λπ. από διάφορες ερευνητικές αποστολές.

Κάθε καλοκαίρι οργανώνεται στην ευρύχωρη κεντρική αυλή του Κέντρου Μελέτης ενδιαφέρουσα σειρά διαλέξεων από έλληνες και ξένους ερευνητές, με πολυπληθέστατο κοινό, από όλη την Κρήτη.

Από το 1998 και εξής εκδίδεται τρεις φορές το χρόνο το μικρό περιοδικό *ΚΕΝΤRO*, με τα νέα του Κέντρου Μελέτης και ενημερωτικά άρθρα συνεργατών σχετικά με τις διάφορες αποστολές και έρευνες. Έχουν εκδοθεί μέχρι σήμερα 15 τόμοι, προσιτοί και on-line, σε μορφή PDF. Για την ενίσχυση των δράσεων υπάρχει ο Σύλλογος Φίλων του Κέντρου Μελέτης Ανατολικής Κρήτης στη Philadelphia των Ηνωμένων Πολιτειών, ο οποίος διοργανώνει διαλέξεις εκεί και συγκεντρώνει δωρεές για υποτροφίες.

7. Για παράδειγμα, έχει υπολογισθεί ότι μια ανασκαφική περίοδος δημιουργεί ηλεκτρονικά δεδομένα όγκου τουλάχιστον 100 gigabites, ενώ στα 10 χρόνια λειτουργίας του φωτογραφικού εργαστηρίου τα δεδομένα υπερβαίνουν τα δύο terrabytes.

Το Κέντρο Μελέτης Ανατολικής Κρήτης έχει δικό του διοικητικό συμβούλιο, αποτελούμενο από (ξένους) διευθυντές ανασκαφών που επιδοτεί το INSTAP, το οποίο συνεδριάζει δύο φορές το χρόνο, το χειμώνα στη διάρκεια των εργασιών του Συνεδρίου του Αμερικανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου και το καλοκαίρι στο Κέντρο[8]. Υπάρχει μια σχετικά χαλαρή σχέση εποπτείας με την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών και οπωσδήποτε άριστη σχέση με τις Εφορείες Αρχαιοτήτων της Κρήτης, που είναι υπεύθυνες για τη σωστή λειτουργία του και τις εκδόσεις των σχετικών αδειών.

Το μόνιμο προσωπικό του Κέντρου είναι ολιγομελές[9]. Διευθυντής είναι ο Thomas M. Brogan, ο οποίος αποδείχθηκε το κατάλληλο άτομο στην κατάλληλη θέση. Ο Tom, νέος μεταπτυχιακός φοιτητής στην δεκαετία του 1990, ήταν η ευτυχής προσωπική επιλογή του τότε Διευθυντή της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών William D. E. Coulson, για να εποπτεύει επί τόπου τις οικοδομικές εργασίες ανέγερσης του Κέντρου. Έδειξε αμέσως τις διοικητικές, αλλά και επικοινωνιακές του ικανότητες, όχι μόνον ως προς τους έλληνες συναδέλφους, αλλά και ως προς την τοπική κοινωνία.

Σε πρόσφατο άρθρο του ο Διευθυντής του Κέντρου πραγματοποίησε απολογισμό των 15 χρόνων λειτουργίας δίδοντας όλα τα σχετικά αριθμητικά και ποιοτικά στοιχεία[10]. Το 1997, έτος ίδρυσης του Κέντρου Μελέτης, υποστηρίχθηκαν τέσσερις επιφανειακές έρευνες και τέσσερις ανασκαφές της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, οι δύο σε συνεργασίες με μέλη της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας (Μόχλος, Χαλασμένος). Το 2011 εξυπηρετήθηκαν πέντε ακόμα ανασκαφές της ΑΣΚΣΑ, ενώ βοηθήθηκαν με το προσωπικό και τις εγκαταστάσεις αρχαιολόγοι της ΚΔ΄ ΕΠΚΑ, Ξένων Σχολών και Ελληνικών Πανεπιστημίων. Η ομάδα υποστήριξης δημοσιεύσεων, εξάλλου, βοήθησε την ευρύτερη επιστημονική κοινότητα στην Κρήτη, την κυρίως Ελλάδα, τα νησιά του Αιγαίου, την Κύπρο και την Τουρκία. Το 2010 δέκα συνεργάτες του Κέντρου Μελέτης και δέκα ακόμα υπάλληλοι μερικής απασχόλησης εργάσθηκαν σε 40 ερευνητικά προγράμματα[11]. Τα έτη 2010 και 2011 το εργαστήριο συντήρησης W.D.E. Coulson συντήρησε περισσότερα από 2.500 ευρήματα, κεραμικά, λίθινα, γυάλινα, μετάλλινα και οστέινα. Εξάλλου, το εργαστήριο πετρογραφίας W.A. McDonald δημιούργησε 1.100 λεπτές τομές, ο καλλιτέχνης σχεδιαστής σχεδίασε περισσότερα από 3.000 αντικείμενα, η ομάδα γεωφυσικής επισκόπησης με ραντάρ πραγματοποίησε 12 επιφανειακές έρευνες, ενώ ο φωτογράφος προχώρησε σε 18.500 ψηφιακές λήψεις.

8. Στο διοικητικό συμβούλιο μετέχουν σήμερα η Kellee Barnard, ο Philip P. Betancourt, ο Thomas M. Brogan, ο εκάστοτε Διευθυντής της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών ex officio, η Leslie P. Day, η Susan Ferrence, ο Διευθυντής του Εργαστηρίου Αρχαιομετρίας Wiener της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών ex officio, η Geraldine C. Gesell, ο Donald C. Haggis, η Jennifer Moody, η Margaret S. Mook, ο James D. Muhly, η Elizabeth Shank, ο Jeffery Soles, ο Thomas Strasser και ο L. Vance Watrous.
9. Αποτελείται από τους Thomas M. Brogan, Διευθυντή, Eleanort J. Huffman, Υποδιευθύντρια, Στεφανία Χλουβεράκη, επικεφαλής του εργαστηρίου συντήρησης, Kathy Hall, συντηρήτρια, Χρόνη Παπανικολόπουλο, φωτογράφο, Douglas Faulman, καλλιτέχνη σχεδιαστή, Ελένη Νοδάρου, υπέυθυνη του Εργαστηρίου Πετρογραφίας, Μανόλη Σολιδάκη, εργάτη και Μαρία Κοϊνάκη, καθαρίστρια.
10. T. Brogan, The Evolution of an Archaeological Research Center on Crete, *Kentro*, τ. 14, Φθινόπωρο 2011, 1-3.
11. Για περισσότερα στοιχεία βλ. τον ιστότοπο του Κέντρου Μελέτης www.instapstudycenter.net.

Σημαντικό επίσης είναι ότι, τα τελευταία χρόνια, υπό τη διεύθυνση της Στεφανίας Χλουβεράκη, το Κέντρο Μελέτης έχει στενή συνεργασία με τη Διεύθυνση Συντήρησης και το Κέντρο Λίθου της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, και έχει προχωρήσει στη δημιουργία πρωτοκόλλων και πρωτοποριακών πρακτικών στη χρήση συγκεκριμένων κονιαμάτων για τη στερέωση αρχιτεκτονικών λειψάνων, κυρίως σε χώρους της Ανατολικής Κρήτης (Αζωριάς, Γουρνιά, Μόχλος, Ψείρα, Πετράς, Παπαδιόκαμπος και Μύρτος). Οι εργασίες αυτές δίνουν την ευκαιρία απόκτησης πολύτιμης πρακτικής εξάσκησης και εμπειρίας σε συντηρητές, κυρίως Έλληνες αποφοίτους ΤΕΙ, αλλά και επίσης σε ξένους, από την Ευρώπη και την Αμερική.

Όλα αυτά τα σημαντικά και πολύτιμα δεν θα είχαν επιτευχθεί αν το Κέντρο Μελέτης δεν είχε εξασφαλίσει την αμέριστη υποστήριξη και της τοπικής κοινωνίας, παράλληλα με αυτήν της επιστημονικής κοινότητας. Στο πλαίσιο αυτό προσφέρονται ξεναγήσεις, όχι μόνον σε πολλές ομάδες φοιτητών ελληνικών και ξένων πανεπιστημίων, αλλά και σε όλα τα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της αρκετά εκτεταμένης περιοχής του Δήμου Ιεράπετρας. Επίσης πραγματοποιούνται και εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές δημοτικών σχολείων. Αντίστοιχες είναι δράσεις όπως η συμμετοχή σε ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων της Ανατολικής Κρήτης, η τοποθέτηση πινακίδων και η διάνοιξη μονοπατιών πρόσβασης[12].

Η συμβολή επίσης του Κέντρου αλλά και των πολλών επιστημονικών ομάδων που υποστηρίζει, ακόμα και των μεμονωμένων μελετητών, στην τόνωση της τοπικής οικονομίας είναι άλλη μια καθόλου ευκαταφρόνητη οικονομική και όχι μόνον παράμετρος. Η Παχειά Άμμος δεν αποτελεί τουριστικό προορισμό και η τοπική οικονομία, κυρίως ψαράδες και αγρότες, έχει ενισχυθεί σημαντικά από την παρουσία του Κέντρου αλλά και όλων των αποστολών, ιδιαίτερα, αλλά όχι αποκλειστικά, τους καλοκαιρινούς μήνες. Συνολικά τα μέλη των αποστολών υπερβαίνουν συνήθως τα 100 για τουλάχιστον ένα τρίμηνο το χρόνο. Η σημαντική αυτή οικονομική παράμετρος, πάντως, δεν θα έφθανε για να εξασφαλίσει τις καλές σχέσεις με τους ντόπιους. Το Κέντρο είναι πραγματικά αγαπητό από τους κατοίκους της περιοχής γιατί έχει ουσιαστικά επενδύσει στις σχέσεις με την τοπική κοινωνία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι οργανώνονται με πολλές ευκαιρίες γλέντια στο Κέντρο με τη συμμετοχή και των ντόπιων, όπως στο καζάνι της ρακής, καθώς και με την ευκαιρία γάμων αρχαιολόγων και διαλέξεων. Το ποτό ρέει άφθονο, οι μεζέδες είναι θαυμάσιοι, συχνά υπάρχει και ζωντανή μουσική. Όποιος ξέρει έστω και λίγο την Κρήτη καταλαβαίνει τι σημαίνουν όλα αυτά για τη σύσφιξη των σχέσεων της τοπικής κοινωνίας με τους αλλοδαπούς και μη αρχαιολόγους. Από τη γενικότερη πολιτική «ανοικτών θυρών» του Κέντρου Μελέτης θα είχαν να παραδειγματιστούν αρκετοί υπάλληλοι της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

Δεν αποτελεί υπερβολή να υποστηριχθεί ότι σε καμία άλλη χώρα του κόσμου δεν υπάρχει αντίστοιχη περίπτωση ξένου Ιδρύματος το οποίο να έχει παρέμβει και αλλάξει τόσο ριζικά τα δεδομένα σε ένα συγκεκριμένο τομέα της έρευνας. Ίσως στο άμεσο μέλλον, αν συνεχίσει να επιδεινώνεται η οικονομική κρίση, να υποστούν συρρίκνωση και οι επενδύσεις του Ιδρύματος και

12. Βλ. και T. M. Brogan, E. Huffman, Recent efforts by the INSTAP Study Center for East Crete to Build New Paths for Public Access to heritage Content, στο M. Tsipopoulou (επιμ.), *Digital Heritage in the New Knowledge Environment: Shared spaces and open paths to cultural content,* Athens 2008.

κατά συνέπεια η δυνατότητά του να υποστηρίζει οικονομικά ερευνητικά προγράμματα και ερευνητές. Ίσως ακόμα να αναπτυχθούν νέοι τρόποι και μέθοδοι χρηματοδότησης αρχαιολογικών ερευνών από ιδιωτικά κεφάλαια. Ποιος μπορεί εξάλλου να προβλέψει τι είδους πολιτική θα εφαρμόσει για την έρευνα και την προστασία των μνημείων το ελληνικό κράτος στο άμεσο ή το μεσοπρόθεσμο μέλλον, ή τι είδους προσωπικότητες θα έχουν την εξουσία λήψης αποφάσεων, ακόμα ποιο ακριβώς νόημα θα δίδεται στις λέξεις αξιοκρατία, ομαδική δουλειά, συνεργασία; Η εικόνα της γενικότερης ανασφάλειας και αστάθειας ίσως επιδεινωθεί, και τα μνημεία, η έρευνα και η σωτηρία τους, ίσως υποφέρουν περισσότερο από όσο σήμερα.

Ολοκληρώνοντας αυτήν τη σύντομη παρουσίαση, επιθυμώ να αναφέρω ότι η εντύπωση που έχω αποκομίσει συνεργαζόμενη από το 1987 με το Ινστιτούτο για την Προϊστορία του Αιγαίου και τους ανθρώπους του, τόσον ως ερευνήτρια, όσον και ως στέλεχος της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, ιδιαίτερα όταν υπηρετούσα στην αρμόδια ΚΔ΄ ΕΠΚΑ, θα μπορούσε να συμπυκνωθεί σε δύο λέξεις: *no nonsense*.

Δρ ΜΕΤΑΞΙΑ ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ
Επίτιμη Διευθύντρια Εθνικού Αρχείου Μνημείων ΥΠ.ΠΟ.Τ.
Βουλγαροκτόνου 68
Αθήνα 114-73
mtsipopoulou@yahoo.gr

ISBN: 978-618-81337-0-9